QUO VADIS, „NOBELOVSKÉ“ OCENĚNÍ ZA EKONOMICKÉ VĚDY?

Pavel Sirůček^a

Abstract

Quo Vadis, Nobel Prize in Economic Sciences?

The so-called Nobel Prize in Economics is not one of the original Nobel Prizes according to the testament of A. B. Nobel. Although it has been the target of various critics since its inception in 1969, it has become the most prestigious economic award. The paper summarizes more than 50 years of the history of this award, including the focus of the laureates, and asks – sometimes provocative – questions about the perspectives of economic science in the 21st century.

Keywords: Nobel Prize, Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel, Great Economists; Perspectives in Economics

JEL Classifications: A11, A12, A13, B29, B40

Více jak půlstoletí existence tzv. Nobelovy ceny za ekonomii otevírá prostor pro bilancování a nastoluje otázky perspektiv ekonomické vědy. Příspěvek – diskusní úvaha – připomíná historii a problémy nejprestižnějšího ekonomického ocenění i ekonomie samotné. Pokouší se přispět k překonání teoretické vyprázdněnosti a obnovení vážných politicko-ekonomických diskusí.

Nobelovy ceny jako historie vědy

Chemik a vynálezce Alfred Bernhard Nobel (1833–1896) se narodil ve Stockholmu. Jeho otec – vynálezce a inženýr – zbankrotoval právě v roce narození Alfreda. Znovu se finančně zmožil a získal si renomé pionýra zbrojního průmyslu a konstrukce parních strojů. Alfred pobýval s rodinou v Petrohradu, kde navštěvoval soukromou školu. Studoval i ve Francii a USA především chemii (také přírodní vědy a literaturu) a pracoval v laboratořích. V Itálii se seznámil s vynálezem nitroglycerinu a po návratu do Petrohradu s otcem s výbušninami experimentovali. Následoval opět bankrot a s otcem se vrátili

a Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská, Česká republika
E-mail: pavel.sirucek@vse.cz

do Švédska. Alfred se znovu pustil do podnikání s nitroglycerinem, při výbuchu však zahynul jeho bratr a další lidé. S pokusy se musel přesunout na loď na jezeře Mälaren. V roce 1864 začal vyrábět nitroglycerin a jeho bezpečnostní řízenou variantu jako dynamit, patentovaný roku 1867. Postupně rozšířil výrobu do mnoha zemí. Vedle výbušnin se zaměřoval na další chemické materiály. Měl zapsáno 355 patentů. Intenzivní práce se ale negativně podepsala na jeho soukromém životě.¹

Genialita Nobela spočívala v tom, jak dokázal spojit vize vědeckého bádání s potřebami a dynamikou průmyslového podnikání. Všestranný Nobel se zajímal o mír a sociální otázky, psal i poezii a dramatická díla. Vyústěním byly impulsy k založení vědecké nadace a vypsání Nobelovy ceny (NC). Význam objevu, a tedy i příslušného vědce-objevitele dříve hodnotila pouze historie. Jistý zvrat přinášejí tato ocenění, kdy významný vědecký objev předchozího roku je navržen na rok následující. Historické zhodnocení objevu je převedeno na hodnocení odborníků, resp. institucí, čímž dochází k urychlení, rychlejším aplikacím i popularizaci. NC tak bývá přiřazována k faktorům ovlivňujícím vznik a nástup vědeckotechnické revoluce.

Jako vynálezce si Nobel předsevzal nalézt odstrašující prostředek hromadného ničení, a právě o svém dynamitu byl přesvědčen, že účinná výbušnina zabráni válkám. Opak se však stal pravdou. Nobel náležel mezi přední, a rozporuplné, vynálezce 19. století. Nashromáždil obrovský majetek. V listopadu 1895, unaven a stížen srdeční chorobou, navštívil kardiologa v Paříži a 27. 11. 1895 podepsal závět', která způsobila senzaci. Mecenáš se rozhodl založit z pozůstalosti fond a z úroků, resp. dalších příjmů, každoročně vyplácet ceny osobnostem, které se nejvíce zasloužily o pokrok lidstva a jejichž aktivity lidstvu přinesly největší užitek.²

Vzniklo pět humanisticky laděných cen – za největší objev v oboru fyziky, chemie, fyziologie a medicíny, za literární dílo a za propagaci bratrství a míru mezi národy. Poprvé byly uděleny roku 1901. Ceny za fyziku a chemii uděluje švédská Královská akademie věd, cenu za fyziologii a medicínu Karolínský lékařsko-chirurgický ústav ve Stockholmu, za literaturu Švédská akademie a za mír komise jmenovaná norským parlamentem. Cena se skládá z diplomu a zlaté medaile o průměru 65 mm, na jejichž stranách je portrét Nobela, resp. citát z Vergilia „*Inventas vitam iuvat excoluisse per artes*“ (Jak krásné je dívat se na lidský život zušlechťený vynálezy), a taktéž z finanční odměny, která především

1 Svérázný a osamělý workoholik Nobel nezaložil vlastní rodinu, ani nebyl úspěšný ve vztazích. V této souvislosti bývá připomínána rakouská hraběnka B. S. F. Suttnerová (rozená Kinská), která se původně přihlásila na inzerát jako sekretářka a hospodyně a stala se Nobelovou dlouholetou spolupracovnicí a přítelkyní. Patrně právě pod jejím vlivem vypsál Nobel cenu za mír, kterou pacifistka Suttnerová získala v roce 1905 jako první žena.

2 K životu a odkazu A. B. Nobela blíže viz <https://www.nobelprize.org/alfred-nobel/biographical-information/>.

v počátcích NC poskytovala oceněnému dlouhodobé profesní i osobní zajištění.³ Výběr kandidátů bývá značně složitý. Probíhá na základě seznamu, navrhovaného významnými osobnostmi a institucemi.⁴ Ceremoniální součástí udělování je tradiční přednáška, nazývaná nobelovská, která nastíní základní ideje objevu, cesty k němu vedoucí, resp. význam a přínos k rozvoji vědy. Na NC se může podílet i více laureátů. Počet oceněných tak výrazně převyšuje počet let udělování cen.⁵

V období 1901–2020 bylo cen za fyziku uděleno 114, s počtem laureátů 216 (z toho 4 ženy). Za chemii jde o 112 ocenění se 186 laureáty (z toho 7 žen). U ceny za medicínu figuruje 111 cen a 222 oceněných (včetně 12 žen). Literárních cen bylo předáno 113, a to 117 autorům (z toho 16 ženám). U cen mírových se jedná o 101 cen se 135 laureáty (včetně 17 žen). U neoficiální ekonomické ceny (za léta 1969–2020) je uváděno 52 ocenění, 86 držitelů (z toho 2 ženy). V letech 1901–2020 byla NC udělena v 603 případech, a to 934 laureátům a 28 organizacím. Několik jednotlivců a organizací bylo oceněno více než jednou, takže NC obdrželo celkem 930 jednotlivců (z toho 57 žen) a 25 organizací.

Nemilované, ale respektované ocenění za ekonomii

Záhadou zůstává „opomenutí“ matematiky. Oficiálně se tvrdí, že Nobel matematiku vnímal jako málo praktickou – pro vynálezce nevytvářela přímé materiální výstupy.⁶ Neoficiálně se spekuluje o neshodách se švédským matematikem, které se měly týkat i jedné z osudových žen Nobela. S odkazy na testament byly odmítnuty návrhy na zřízení cen za ekologii nebo hudbu. Na to, že mají zůstat neprávem opomíjeni, si stěžují i geologové aj.,⁷ k čemuž se přidávají bořitelé tradic, kteří NC jako celek vykreslují jako přežilou

3 Ohledně peněžního ocenění NC srov. https://mpira.ub.uni-muenchen.de/33483/1/MPRA_paper_33483.pdf.

4 Zákulisí NC hlavně za chemii a medicínu, zlomové okamžiky i výběr kandidátů přibližuje (Norrby, 2013).

5 Znění testamentu, výši cen i přínos všech oceněných ve 20. století rekapituluji Sodomka *et al.* (2002, 2003) včetně českých laureátů (J. Heyrovský, J. Seifert), resp. oceněných s českými kořeny: B. S. F. Suttnerová (mír), C. F. Cori a T. Coriová (medicína), P. Grünberg (fyzika), L. Ruzicka či T. R. Cech (chemie).

6 Jako náhrada ocenění za aplikovanou matematiku bývá někdy označována NCE. Za ekvivalent NC je však obecněji považována Abelova cena udělovaná od roku 2003 – srov. Křížek *et al.* (2018). Styčné plochy matematiky a ekonomie potvrzuje J. F. Nash, laureát NCE 1994 i matematické Abelovy ceny (2015).

7 Jako kritika NC bývají interpretovány tzv. alternativní NC (Right Livelihood Awards), udělované i za životní prostředí. Existují tzv. asijské NC s oceněním též pro udržitelný rozvoj. Mediálně známější jsou tzv. žertovné NC Ig Nobel Prize (včetně ekonomické ceny) – za nejkomičtější vědecké počiny – a to i s českou stopou (2014).

a zbytečnou show.⁸ Zaznívá, že v době, kdy se věda provádí ve velkých týmech, ztrácí oceňování jednotlivců smysl. Úloha osobnosti však zůstává klíčová i ve vědě, přičemž význam má určitý objev spojovat s konkrétní tváří, se kterou se lze neodcizeně identifikovat. NC sehrávají důležitou roli při konfrontaci s antivědou a v neposlední řadě ukazují, že věda je globální disciplínou, nerozlišující hranice ani náboženství, a že její výsledky by se měly stát majetkem celého lidstva. Na druhé straně lze však varovně poukazovat na závažné problémy, rizika a úskalí spojená s moderními technikami a technologiemi a dalšími výdobytky vědeckého poznání.

Nobel nevypsal ani cenu za ekonomii, ač znal práce A. Smithe, D. Ricarda, J. S. Milla nebo T. R. Malthuse. Možná jim jako byznysmen a pragmatik nepřikládal až takový význam. Ekonomickou vědu neocenil a pravděpodobně ji pokládal za samozřejmou, málo tvůrčí i málo objevitelskou. Rozšíření NC o ekonomii bylo dlouho připravováno. V roce 1958 Švédská říšská banka požádala o stanovisko P. A. Samuelsona (prvního amerického nositele), které vyznělo kladně. Rozvinuly se však široké diskuse, zda ekonomie jako věda společenská splňuje kritéria vědeckosti obdobně jako fyzika nebo chemie. V květnu 1968 došlo k dohodě s Nobelovým fondem (spravujícím Nobelovu nadaci), švédskou Královskou akademií věd (kompetentní k udělování cen) a Švédskou říšskou bankou, která převzala finanční zabezpečení a poskytla dotaci. Pravidla propůjčování schválila švédská vláda v lednu 1969.

Od roku 1969 je k pěti pravým NC přiřazována neoficiální šestá – tzv. Nobelova cena za ekonomii (NCE). Přesněji Cena Švédské říšské banky za ekonomickou vědu k upomínce na Alfreda Nobela,⁹ zřízená ke 300. výročí založení zmíněné banky. Podle statutu má být „cena každoročně přiznána osobě, která v ekonomické vědě vykonala práci významu požadovaném závěti Alfreda Nobela z 27. listopadu 1895“. V souladu s testamentem mělo i toto ocenění být udělováno za největší přínos v uplynulém roce. Obdobně jako u ostatních NC má daleko blíže k ocenění za celoživotní dílo. Hlavním kritériem rozhodování výboru se stal dlouhodobý přínos, vzniklý v minulosti. Jehož význam byl ekonomickou vědou obecně uznán, kdy k realizaci přínosu mohlo docházet po řadu let. Oceňování jsou tak ekonomové, kteří splňují kritéria, aniž by museli významněji přispět k rozvoji své disciplíny právě v předchozím roce.

8 Diskutovány jsou údajné přehmaty, vztahované i k osobním důvodům, v podobě neudělení NC personám jako D. I. Mendělejev či M. K. Gándhí, nebo naopak ocenění např. v medicíně za objevy a postupy později vyvrácené.

9 V originále Sveriges Riksbank pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne. Do angličtiny oficiálně původně překládáno jako Prize in Economic Science Dedicated to the Memory of Alfred Nobel, dále coby Prize in Economic Science, Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel, Alfred Nobel Memorial Prize in Economic Sciences, Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel a od roku 2006 jako The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel.

V září jsou cca 3 000 expertům po celém světě rozesílány nominační formuláře, které musí být podány do 31. ledna následujícího roku. Nominováno bývá 250–350 jmen. Probíhají konzultace a sestavují se zprávy a doporučení. V říjnu jsou laureáti švédskou Královskou akademií věd vybráni a ceremoniál probíhá kolem 10. prosince (den úmrtí A. B. Nobela). O principech udělování a o nominovaných lze pouze spekulovat. Oficiálně jsou oznamovány jen argumenty zdůvodňující konkrétní volbu. Jisté zásady lze ale vysledovat. O udělení NCE nerozhodují počty nominací, ani citací v době ocenění (s příklady F. A. Hayeka nebo L. V. Kantoroviče, A. K. Sena aj.). Ani četnost klíčových příspěvků (s příkladem dvou stěžejních článků R. H. Coaseho) nebo menší počet knižních monografií (P. M. Romer, B. R. Holmström, E. S. Maskin aj.). Ekonomická věda je přitom pojímána šířeji a k oceněným náleží i ti, kteří se sami za ekonomy ani nepovažují (J. F. Nash, D. Kahneman, L. S. Shapley). Příspěvek laureáta by měl být originální, důležitý pro teorii i praxi. Dominantní pro ocenění je přitom teoretický výzkum. Nicméně většina laureátů se angažovala taktéž při transferu vědeckých poznatků do praxe hospodářské politiky (ve funkcích poradců, expertů, řídicích pracovníků apod.). Studie laureáta by měly přispívat k rozvoji vědeckého poznání, kdy oceňování nejsou autoři prací spíše popularizačních nebo populárních bestsellerů, včetně pop-ekonomů. Příspěvek by měl být ověřen časem. I proto NCE nebývá udělována pouze za přínos v hospodářské politice.¹⁰

Již od počátku má NCE nemálo kritiků, kdy její cejchování např. jako nechtěné „kukaččí vejce“ se pro některé stalo prostředkem vlastního zviditelnění. Za jistý folklór lze považovat opakovaná volání po jejím zrušení.¹¹ Namátkou připomeňme otevřený list příbuzných Nobela¹² Švédské říšské bance z roku 2003, aby konečně přestala používat označení NC, neboť „nenaplnuje Nobelův odkaz“. ¹³ Požadavky směřují k tomu, aby NCE byla rozšířena a udělována korektně, oddělena od skutečných NC, nebo raději úplně zrušena jako podvodná a parazitní. Snahy o změnu přílišnou šanci na úspěch asi nemají.¹⁴ Přes nepřesnost označování NCE jako Nobelovy ceny Nobelův výbor žádné oficiální protesty nikdy nevznosl. Označení je již plně zavedené, široce akceptované a cena si vydobyla značné renomé po celém světě.

10 Zmíněn může být R. O. Douglas, J. D. Sachs, J. K. Galbraith či V. Klaus. Ale také J. E. Stiglitz (NCE 2001), oceněný za přínosy jiné nežli za hospodářsko-politické aktivity. Jmenovat lze i P. R. Krugmana (NCE 2008).

11 Srov. (Bergmannová, 1999).

12 V souvislosti s příbuznými bývají připomínány vleklé spory o Nobelův majetek, resp. problémy naplnění poslední vůle. Až teprve v roce 1901 mohly být poprvé předány ceny tak, jak si A. B. Nobel přál.

13 Srov. (Lönnroth *et al.*, 2004)..

14 I když ve světle chaosu, včetně #MeToo skandálu kolem neudělení NC za literaturu pro rok 2018 a bizarních kandidátů (ale i řady diskutabilních laureátů) ocenění za mír, nejde již vyloučit vůbec nic. Zmíněné současně relativizuje kritiky týkající se toho, že nepravá NCE má devalvovat značku NC i skutečné NC.

Vypsání NCE bylo odmítáno s poukazy na neexaktnost ekonomie. Zejména ve druhé a třetí třetině 20. století řada fundamentálních příspěvků usilovala o poskytnutí matematické přesnosti, resp. oproštění od formulací vágních, neexaktních a esejistických. S čímž ruku v ruce kráčí statistická kvantifikace ekonomických problémů. NCE má podporovat matematický přístup k ekonomii ve sféře formalizované matematické teorie a empirického výzkumu. Což je ovšem i stavěno do rozporu s tradicí společenských věd. Bývá kritizováno, že ekonomové (včetně nositelů NCE) měli zneužít matematiku k vytváření nerealistických modelů společenských procesů. Matematika se měla z dobrého sluhu stát zlým pánem.¹⁵

Hlasy matematiků, fyziků, ekologů či neurofyziologů a psychologů, ale i nestandardních ekonomů a historiků poukazují na ideologické předsudky neoklasických ekonomů i nereálnost většiny jejich postulatů, kterými se snaží „*přizpůsobit svět svému učení a jeho nevyřčeným hodnotám*“.¹⁶ Liberální dogmata bývají připodobňována spíše k náboženství (v čele s vírou v „*neviditelnou ruku*“ trhu)¹⁷ nežli ke skutečné vědě. Obecnější výhrady k NCE – z oblasti „tvrdých“, ale i „měkkých“ věd – směřují k otázce, zda je ekonomie skutečnou vědou, nebo pouhou profesí. NCE měla profesi propůjčit auru vědy. Většina ekonomických principů totiž nemůže být podrobena kritickému ověření a matematická prezentace má často sloužit k maskování implicitní ideologičnosti. A k tomu, že takto formulované problémy se záměrně vzdalují z dosahu veřejnosti i volených politických reprezentantů s poukazy na údajnou techničnost. Ekonomové, i se svými mnohdy špatnými radami, tak nemají být podrobováni obdobným kritériím ohodnocení výkonnosti jako ostatní profese a mají být zbavováni jakékoli odpovědnosti. V souvislosti s „*pofidérností*“ ekonomie lze však namítat, že literatura¹⁸ a mír se skutečnými NC jsou ještě méně vědecké. A přínosy jejich laureátů ještě méně průkazné.

Oblíbeným terčem je strefování se do jednoho z nejcitlivějších míst standardních modelů, a to do individualistického pojetí člověka, resp. ztotožnění lidské podstaty s přísně racionálními ekonomickými aktéry homo oeconomicus (ekony).¹⁹ Proti axiomatice

15 S připomínáním „*pálení matematiky*“ v dopise A. Marshalla, resp. doporučení používat matematiku „*spíše jako jazykovou zkratku nežli hnací motor zkoumání*“ i ohledně nutnosti ilustrací na příkladech z reálného života. Srov. (Weintraub, 2002; Macháček, 2015).

16 Srov. (Johanisová, 1998).

17 „Misesovsky“ zabarvené texty naopak tvrdí, že výběr oceněných NCE i rétorika výboru podporují příspěvky snižující význam tržních procesů a propagují vládní zásahy, resp. že obsahují předsudky vůči volnému trhu. Srov. (Offer, Söderberg, 2016).

18 S častými kritikami toho, že NC za literární dílo mnohdy získávají autoři průměrní a obecněji neznámí.

19 Zaznívá ovšem i to, že předpoklad člověka ekonomického je realističtější nežli předpoklad např. člověka „nového“ (dříve socialistického či komunistického, dnes liberálně progresivistického anebo člověka 4.0 apod.).

matematické ekonomie, postulující chování jednorozměrných lidí jako atomů, golfových míčků či morčat jsou snášeny poznatky antropologů, biologů, sociologů, psychologů, neurofyziologů, biochemiků či behaviorálních badatelů poukazující na složité motivace ústící v širší pojetí racionality. Připomínáno bývá, že i využití emocí se může v reálném světě nedokonalých informací jevit jako vysoce racionální a ekonomické. Na to částečně reaguje aktuální boom behaviorální ekonomie, kdy její guru R. H. Thaler (NCE 2017) je oslavován i coby „lidský“ ekonom.²⁰ Za ekonomii „pro lidi“ bývá přitom označován také boj s chudobou laureátů NCE 2019, kdy nálepku „lidský“ by mohl nosit již i jejich předchůdce A. K. Sen (NCE 1998).

Nesouhlasně jsou nahlíženy imperiální ambice neoklasiky, kdy imperialitou má ekonomie mezi sebe a ostatní disciplíny stavět těžko překonatelné bariéry. S poukazy na striktně ekonomický přístup „imperátora“ G. S. Beckera (NCE 1992) či na další rozšíření předmětu aplikace ekonomického instrumentária mimo úzce definovaný trh podle G. J. Stiglera (NCE 1982). Neoklasický aparát transdisciplinárně proniká do sociologie, politologie, psychologie, historie. Kritiky cílí na tendence ekonomů povyšovat čistě ekonomické principy na obecné a univerzální principy chování vůbec. Proti tomu stojí tvrzení, že ekonomové pouze důsledně obhajují standardní ekonomické paradigma a ekonomii vnímají coby obecné analytické instrumentarium. „*Konkubínát ekonomie s ostatními vědami*“, se snahami o vylepšování a obohacování pomocí interdisciplinaritu, je odmítán.²¹ Což ale zůstává věcí názoru i „víry“.²²

Poukazováno bývá na „nedospělost“ ekonomie, která se (na rozdíl např. od fyziky) dosud neměla vyrovnat s dědictvím karteziánského pohledu na svět. Včetně principů neměnnosti, kvantifikace a redukcionismu, a to se všemi teoretickými i praktickými důsledky.²³ Další kritiky interpretují „ekonomismus“ jako pozdní variaci na mechanisticko-atomistické téma coby scientistický omyl a jako ideologii, na které má fungovat neudržitelná praktická ekonomika. Ekonomii bývá spíláno i za ignorování etické dimenze,²⁴ resp. za jednorozměrnou utilitární etiku „tyranie moci peněz“. Připomenout lze též diskuse ohledně paradigmatického zakotvení ekonomie pro 21. století i marné (či marnivé) hledání stále nových a nových paradigmat. Častá je přitom absence sebereflexe u samotných

20 Důraz na chování reálných lidí, resp. úsilí pohlédnout „za“ obecná statistická a makroekonomická data bývají oceňováni u A. S. Deatona (NCE 2015).

21 Srov. (Klaus, 2015).

22 Plytké pseudofilozofování ekonomických bavičů a „kecacích“ kejkliřů však nemá nic společného s voláním po mezioborovém přístupu při zkoumání složitých systémů v duchu např. R. Richty. Srov. (Richta *et al.*, 1966).

23 Srov. (Johanisová, 1998).

24 „Etický“ a „inženýrský“ přístup a tyto poznávací zdroje ekonomické vědy rozlišuje A. K. Sen (NCE 1998).

ekonomů, kteří se berou až přehnaně vážně. Hypertrofie jejich sebevědomí bývá nepřímou úměrná věku, rozhledu i vědomostem. Spolehlivost jejich závěrů není sice o nic větší než např. u představitelů klasické sociologie, leč na rozdíl od velkých sociologů nejsou schopni nadhledu. Ani toho, že by svou disciplínu – byť v nepopíratelné nadsázce – glosovali jako ztrátu času. Oni smrtelně vážně čarují s čísly vycucanými z prstu. A nechťejí si připustit, že o mnohém netuší vůbec nic.

V souvislosti se „zelenou“ etapou bubliny 4.0, včetně klimatického alarmismu, sílí kampaň za „zelenou“ transformaci NCE ve směru zrovnoprávnění ekonomie a ekologie, resp. udělování ocenění za ekologii v širším smyslu (včetně klimatologie, environmentalistiky, věd o Zemi apod.). Mnoho nositelů NCE má obhajovat neudržitelnost stávajícího systému.²⁵ Argumentováno bývá zakořeněností antropocentrismu v hlavách ekonomů (ale i politiků a voličů). Neoliberální ideologie měla kolonizovat neoklasickou ekonomii s důsledky i pro systémovou exploataci přírody. Drtivá dominance ekonomického myšlení nad ekologickým má náležet k hlavním příčinám prohlubování ekologické krize. Již klasické jsou výhrady proti „patologickému“ tlaku na neustálý a neudržitelný růst.²⁶ Rozšíření NCE minimálně na ocenění za ekonomii a ekologii má přitom být snadno proveditelné, neboť NCE není součástí odkazu Nobela. Jako malý posun pro ocenění udržitelnosti, včetně významu klimatu (resp. „boje s počasím“), bývá ekologisty interpretováno udělení NCE 2018 W. D. Nordhausovi.

Evergreenem jsou kritiky faktu, že mnoho laureátů NCE pochází z USA – jako rodilých Američanů nebo těch, kteří se americkými občany stali. Americká příslušnost je uváděna (resp. spoluuváděna) u šedesáti pěti vyznamenaných z celkových šestaosmdesáti laureátů. A četní z neamerických držitelů působí na univerzitách v USA. Ekonomická věda USA (přesněji v USA) obvykle jako první reaguje na aktuální, nejenom ekonomický vývoj. Disponuje největším zázemím pro vzdělávání a práci teoretických ekonomů a také navázala na tradici britské ekonomie, která se drží v pořadí oceněných NCE na druhém místě.²⁷ Klíčová je v neposlední řadě i angličtina, která se stala globálním dorozumívacím jazykem nejen ekonomických badatelů.

25 S „environmentálním obrozením“ souvisí také sféra mikrofinancování, označovaná někdy dokonce za mikrofinanční revoluci. Průkopník mikroúvěry – ekonom M. Yunus – byl oceněn NC za mír pro rok 2006.

26 Přičemž „popírači“ růstu se dodnes nemohou shodnout na tom, co udržitelnost vůbec je a především, jak jí dosáhnout. Mnohé kritické výhrady jsou sice více či méně na místě, reálnou alternativu ovšem nenabízí nikdo.

27 Britská příslušnost je uváděna, resp. spoluuváděna, u jedenácti oceněných.

Jediná NCE putovala do bývalého Sovětského svazu,²⁸ jediná do Indie,²⁹ žádná do Číny. Naopak úspěšně si vedou země skandinávské.³⁰ Právě NCE má sloužit jako důkaz ošidnosti hodnocení, kdy nikoli nepodstatnou úlohu mohou sehrávat faktory povahy ideologické a politické, zásluhy, původ nebo mateřské pracoviště. Připomínán bývá Nobelův testament, kde stojí, že národnost kandidátů nesmí hrát žádnou roli. Geografické rozmístění laureátů všech NC zůstává krajně nerovnoměrné (a je věcí diskuse, proč by zcela rovnoměrné vůbec mělo být). Jednoznačně vedou USA a Evropa je na druhém místě. Což bývá prezentováno jako férové a odpovídající vloženým prostředkům, konkurenceschopnosti jednotlivých systémů i publikačním aktivitám v jednotlivých zemích (obvykle se zpožděním jedné až dvou dekád). Ohledně dominance USA v NCE ovšem zlé jazyky tvrdí, že to není pouze výsledkem výrazné nadprůměrnosti americké vědy, kdy ostatně podle některých Američané žádné převratné myšlenky do ekonomie ani nikdy nevnesli. Má to být dáno hlavně tím, že ekonomové lační nobelovských poct zařizují udělovatelům lukrativní stáže na amerických univerzitách, dále politickými tlaky, jinými formami korupce i způsoby nominace, neprůhledností a přílišným subjektivismem výběru obvykle přetičlenné komise Švédské královské akademie věd.

Mnozí se pozastavují nad tím, že podezřele velká část NCE patří liberálním ekonomům blízkým chicagské škole, jejichž modely mají sloužit především ke spekulacím na finančních trzích. Což má být v ostrém protikladu k záměrům A. B. Nobela, usilujícího o zvelebení osudu člověka a celého lidstva. Kapkou, kterou příslovecný džbán přetekl, se stal výběr F. E. Kydlanda a E. Ch. Prescottta (NCE 2004).³¹ Další se ptají, zda jde skutečně o pouhou náhodu, když velké procento laureátů má náležet k pravicovému táboru. Proti tomu stojí argumentace, že ekonomická věda není ani pravicová, ani levicová. Respektive že jde o vágní a zneužitelné nálepky, jejichž vymezení není jednoznačné. Případně, že tradiční pravolevé politické spektrum dnes již neexistuje. Obdobné žonglování lze předvádět i s termínem liberalismus. Pohled na statistiku oceněných NCE říká, že University of Chicago (coby působiště v době udělení NCE) se v seznamu objevuje třináctkrát. Harvard University, Massachusetts Institute of Technology a Princeton University sedmkrát, Stanford University pětkrát atd.

28 Vedle L. I. Kantoroviče (NCE 1975) se na území Ruska, resp. SSSR, narodili ještě S. A. Kuznets (NCE 1971), W. W. Leontief (NCE 1973) a L. Hurwicz (NCE 2007).

29 A. K. Sen (NCE 1998), v Indii se narodil také A. V. Banerjee (NCE 2019). Tmavé pleti je z laureátů W. A. Lewis (NCE 1979).

30 Norsko má tři laureáty (NCE 1969, 1989 a 2004 – R. A. K. Frisch, T. M. Haavelmo, F. E. Kydland), Švédsko dva (NCE 1974 a 1977 – G. K. Myrdal, B. G. Ohlin), přičemž švédské kořeny uvádí i finský ekonom B. R. Holmström (NCE 2016).

31 Srov. (Hendersonová, 2004)..

Ceně dlouho bývala vyčítána absence oceněné ženy, v současnosti je kritizován jejich malý počet. Ve srovnání s většinou ostatních NC se NCE přitom výrazněji nevymyká (a nebýt výjimečné rodiny M. Curie, byl by podíl laureátek u některých skutečných NC ještě nižší). Další pokrokářskou mantrou je cejchování (nejen) ekonomie jako „bílé vědy bílého muže“, s poukazy na nízké zastoupení nebílých a ekonomů z méně rozvinutých zemí. Což lze opět používat jako klacek na většinu NC. Angažovaná „dekolonizace“ dnes na liberálním Západě likviduje výuku matematiky, přírodních věd nebo literatury. Čeká toto šílenství i ekonomii?

Ideologicky podbarvené – a to oprávněně – zůstávají úvahy, proč NCE nezískala J. V. Robinsonová. Ohledně opomenutí zaznívá často i jméno G. Tullocka.³² Kriticky vnímáno bývá sdílení některých NCE s poukazy na odlišné závěry a orientaci laureátů, což by v přírodních vědách nemělo být myslitelné. S příklady F. A. Hayeka a G. K. Myrdala (NCE 1974) anebo i NCE 1990 (H. M. Markowitz, W. F. Sharpe a M. H. Miller). Rozpory a protichůdné názory jsou nalézány též u J. E. Meadea a B. G. Ohlina (NCE 1977) nebo E. F. Famy a R. J. Schillera (NCE 2013). Výhrady mohou být vznášeny také ke sdílení ekonomy více generací (NCE 2007 L. Hurwitz, E. S. Maskin, R. B. Myerson). Ale též k poněkud nelogické – vzhledem k době vzniku stěžejních konceptů – chronologizaci NCE za teorie her. S „pozdním“ oceněním T. C. Schellinga (NCE 2005), u kterého (obdobně jako u E. S. Phelps (NCE 2006) bývá konstatováno, že NCE zaspala dobu. Kriticky zmiňován bývá i aktivismus globální celebrity P. R. Krugmana (NCE 2008), působení J. E. Stiglitze (NCE 2001) anebo krach hedgeového fondu M. S. Scholese po jeho ocenění (NCE 1997).

Ohledně nelehkého výběru lze připomenout komplikace související s tím, že i v ekonomii mainstreamové panují neshody často i ohledně základních otázek, kategorií a doporučení. Občas jsou vítězové však překvapivější než jindy. Proč tak dlouho čekal poslední z „titánů staré školy“ E. S. Phelps?³³ Otázka souvisí s tezí, že nejvlivnější ekonomové měli ocenění obdržet již v 70. a 80. letech minulého století. Vliv dalších má být menší, a proto i jejich výběr kontroverznější a složitější. Opět však jde o úhel pohledu. Namítat lze, že na cenu déle čekal i R. A. Mundell (NCE 1999) či O. E. Williamson (NCE 2009). Avšak

32 Se spekulacemi o politické nevhodnosti bývá v souvislosti s neudělením NCE zmiňována i A. O. Kruegerová nebo A. K. Dixit. NCE se již nedočká A. B. Atkinson. V posledních letech bývají k favoritům (např. na základě citovanosti či respektu vědecké obce) řazeni K. D. Acemoğlu, A. Alesina, W. B. Arthur, B. S. Bernanke, O. J. Blanchard, R. W. Blundell, E. P. Lazear, J. A. List, Ch. F. Manski, M. J. Melitz, A. Rubinstein. Média často zmiňují výzkumy nerovnosti T. Pikettyho a E. Saeze. Z mladších bývají skloňována i jména N. Bloom, M. Dellová, E. Farhi, A. N. Finkelsteinová, R. G. Fryer, M. Gentzkow, J. Levin či R. Chetty.

33 Udělení NCE 2006 však bývá zpochybňováno s tím, že za obdobné přístupy ocenění získal již M. Friedman (NCE 1976). Kritiky se týkají i údajně politických důvodů udělení NCE R. A. Mundellovi nebo A. K. Senovi.

taktéž R. H. Coase (NCE 1991) anebo T. W. Schultz (NCE 1979), od jejichž klíčových příspěvků uběhla do ocenění dlouhá doba. Věci diskuse jsou osobnosti jako T. J. Sargent, E. F. Fama, R. J. Schiller či W. D. Nordhaus, které též mohou být ke známým matadorům přiřazováni a kteří se ceny také dočkali až v poslední době. Roli samozřejmě hraje i věk. Přitom zůstává velmi ošidné a silně subjektivní hodnocení, kdo je velikán menší a kdo větší. Přesto další otázka v souvislosti s (ne)překvapivostí výběru může znít: Opravdu všichni ekonomové dobře (či vůbec) znali před odtajněním výsledků jména jako Ch. A. Pissarides, R. Selten, L. S. Shapley anebo E. Ostromová? Aniž by byla tímto volba zpochybňována anebo snižován přínos zmíněných.³⁴

Jako zajímavosti lze uvést následující: Z 52 ekonomických cen bylo 25 uděleno jednomu ekonomovi, 20 cen sdíleli dva a 7 bylo rozděleno mezi tři laureáty. Nejmladším oceněným je E. Duflová (ve věku 46 let), nejstarším L. Hurwicz (ve věku 90 let, což ho řadí na 3. místo žebříčku nejstarších nositelů všech NC). Laureáti NCE 2019 E. Duflová a A. V. Banerjee tvoří manželský pár (v době udělení NC ve statistikách figuruje šest manželských dvojic). Laureát G. K. Myrdal byl manželem A. Myrdalové oceněné mírovou NC. Spoludržitel první NCE J. Tinbergen byl bratrem N. Tinbergena, poctěného NC za medicínu a fyziologii.³⁵

Zaměření laureátů

NCE, vyhlášená s cílem zvýraznění ekonomie jako vědy, oceňuje ideje a teorie podepřené prestižními publikacemi. Součástí slavnostního předávání je uvedení laureáta významným profesorem ekonomie, členem švédské Královské akademie věd a „nobelovská“ přednáška. Udělování NCE má v první řadě význam prestižní, pedagogický a popularizační,³⁶ její skutečný význam pro rozvoj ekonomie, ekonomiky a společnosti se tak přesvědčivý již všem jevit nemusí. Kriticky nahlížet lze i na pokrok při řešení sociálně-ekonomických problémů, v souvislosti s tím, že NCE má demonstrovat, že vědecký pokrok se nemusí omezovat na vědy přírodní. Neoficiální NC se však stala akceptovanou a do značné míry též respektovanou a uznávanou coby nejprestižnější ocenění v ekonomických vědách. Asimilace NCE do ostatních NC bývá považována za zdařilou. O rychlém úspěchu NCE

34 K čemuž se autor textu rozhodně necítí být povolán ani kompetentní. A trochu i obdivuje ty, kteří již po pár hodinách „zasvěceně“ v médiích komentují jména, která ten den (tradičně druhé říjnové pondělí) slyšeli poprvé.

35 Ze sféry méně vážné zaznívá glosa, že R. E. Lucas získal NCE 1995 „příliš brzy“ (takže se o finance musel – podle smlouvy – podělit s bývalou manželkou, od které odešel za ekonomkou N. L. Stokeyovou).

36 Mezi čestnými doktoráty VŠE v Praze, udělenými od roku 1991, figuruje pětice nositelů NCE: G. S. Becker, D. C. North, M. Friedman, R. A. Mundell a R. H. Thaler. UK v Praze čestný doktorát věd ekonomických udělila z nositelů NCE Ch. A. Simsovi a J. E. Stiglitzovi.

svědčí i to, že v roce 1977 byla zrušena Francis A. Walker Medal, předávaná od roku 1947 každých pět let Americkou ekonomickou asociací.³⁷ Udělení NCE přitáhlo a zvýšilo zájem o řadu teoretických koncepcí a metod zkoumání (především kvantitativních), ale i o některé školy a přístupy vůbec. Jako příklad bývá uváděno udělení F. A. Hayekovi a G. K. Myrdalovi s následnou vlnou zájmu o specifickou tradici liberálního rakouského myšlení,³⁸ resp. specifické přístupy švédské školy. Další impulsy k rozvoji mohla udělením NCE získat ekonomie behaviorální a experimentální nebo např. teorie her. Predikovan bývá i rozmach rozvojové ekonomie po NCE 2019.

V éře sítí není nutné uvádět jména 86 laureátů, včetně 2 laureátek (za období 1969–2020), ani oficiální zdůvodnění jejich přínosu či zaměření příslušné „nobelovské“ přednášky³⁹ – lze odkázat na oficiální stránky <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/>.

Po vypsání NCE, resp. v 70. letech 20. století, byly nejprve oceňovány objevy ekonomické vědy převážně založené na matematice a ekonometrii, které vznikaly již dříve. Šlo o průkopnické práce někdy spíše přírodovědců, vůbec prvních nositelů NCE⁴⁰ a některých dalších, aplikujících statické i dynamické modely analýzy ekonomických problémů. Nalézáme zde novátorské vklady k teorii ekonomického růstu (jedné z nejpobulárnějších oblastí ekonomického výzkumu v poválečném cca pětadvaceti letí) a procesů rozvoje, teorii všeobecné ekonomické rovnováhy, teorii blahobytu, rozvoji input-output analýzy, zkoumání ekonomických fluktuací, analýze závislostí ekonomických, společenských a institucionálních jevů, opakovaně k teorii peněz nebo týkající se optimální alokace zdrojů, výzkumů spotřeby a předvedení složitosti stabilizační politiky. Ocenění pokračují příspěvky z oblasti teorie mezinárodního obchodu a pohybů mezinárodního kapitálu, teorie rozhodování ekonomických organizací, výzkumů ekonomického rozvoje méně vyspělých zemí⁴¹ i tvorby a zdokonalování ekonometrických modelů a jejich aplikací při analýze ekonomického kolísání a politiky.

37 Z nositelů NCE obdržel Medaili F. A. Walkera S. A. Kuznets a T. W. Schultz.

38 Což ovšem bývá především stoupenci rakušanů, resp. neorakušanů, zpochybňováno s tím, že tento zájem by nastal i bez udělení NCE 1974. Výhrady mohou být vznášeny v tomto kontextu také ohledně G. K. Myrdala.

39 Ohledně českých překladů přednášek u dříve oceněných lze doporučit titul (Jonáš, 1994).

40 R. A. K. Frisch a J. Tinbergen (NCE 1969) za „rozvoj a aplikaci dynamických modelů při analýze ekonomických procesů“. Oceněno je následně také „aktivní přispění ke zvýšení analytické úrovně ekonomické vědy“ P. A. Samuelsona (NCE 1970).

41 K výhradám náleží i to, že NCE má nedostatečně reflektovat zemědělskou problematiku. S připomínáním T. W. Schultze (NCE 1979) jako jediného „zemědělsky“ orientovaného laureáta (který ekonomii zemědělství označoval za klíč k poznání „ekonomie chudoby“). Trhy potravin zkoumá A. K. Sen (NCE 1998). Za expertku na udržitelné zemědělství a veřejné zdroje (včetně půdy či lesů) byla považována E. Ostromová (NCE 2009).

NCE 80. let 20. století se nesly ve znamení převážně makroekonomie. Vyzdvihována byla analýza finančních trhů a jejich vztahů k rozhodování o nákladech, zaměstnanosti, výrobě a cenách. Dále zkoumání průmyslových struktur, fungování trhů, příčin a následků veřejných regulací nebo rigorózní reformulace teorie všeobecné rovnováhy. Jsou zaváděny nové analytické a ekonometrické metody a postupy týkající se soustav národních účtů, resp. zdokonalujících empirickou ekonomickou analýzu. Oceněny jsou rozsáhlé výzkumy v oblasti ekonomie financí, včetně položení základů mikroekonomické analýzy financí, resp. zkoumání firemních financí, financí korporací a finančních trhů. Pozornost je věnována také studiím o spotřebě a úsporách, průkopnickým pracím o ekonomickém růstu, teorii trhů nebo efektivní alokaci zdrojů, ale též konstitučním základům teorie ekonomického a politického rozhodování, resp. vkladům týkajícím se rozšiřování vztahů politiky a ekonomie. Teorie pravděpodobnosti je aplikována na ekonometrické problémy, kdy dochází k ocenění objasnění pravděpodobnostních základů ekonometrie i analýzy simultánních ekonomických struktur.

Hlavní tendence NCE v 90. letech se sice dramatictější od stěžejních směrů předchozích období neliší, nicméně vedle makroekonomicky zaměřených studií roste podíl oceňovaných mikroekonomických příspěvků. Mikroekonomická analýza se rozšiřuje na nové oblasti lidského chování a lidských vztahů, včetně rozhodování netržního. Doceněn je význam transakčních nákladů a vlastnických práv pro institucionální strukturu a fungování ekonomiky. Jako převratná bývá označována i ekonomie diskriminace. Do centra pozornosti vstupují výzkumy ekonomické historie prostřednictvím aplikování ekonomické teorie a kvantitativních metod a průkopnické příspěvky budující a aplikující aparát teorie her, např. ohledně rovnováhy v teorii nekooperativních her. Vyzdviženo je rozpracování a aplikace hypotézy racionálních očekávání směrem k prohloubení porozumění hospodářské politice. Nechybí ocenění zásadních prací týkajících se ekonomické teorie pobídek v podmínkách asymetrických informací či nových metod oceňování derivátů. Dále vkladů týkajících se ekonomie blahobytu a chudoby (včetně analýzy příčin hladomorů), vyhodnocování měnové a fiskální politiky v různých kurzových režimech, výzkumů optimálních měnových zón nebo rozpracování teorie i nových metod analýzy výběrových vzorků dat, resp. diskrétní volby. Rozvoj standardní ekonomické vědy byl doprovázen, ale i současně podmíněn rozpracováním a aplikacemi teorie pravděpodobnosti, dalším využitím matematiky, statistiky, teorie her, teorie informací a výpočetní techniky. S tímto vstoupila NCE do nového tisíciletí.

Počátkem 21. století opět ubývá čistě makroekonomických témat⁴² a pokračuje důraz na rozvinutí ekonometrických a statistických metod, včetně mikroekonometrie či

42 Český ekonomický výzkum měl i na začátku 21. století preferovat spíše makroekonomická témata, což bylo spojováno též s dozvuky transformace, s důrazem na makroekonomii. Následně roste důraz na mikroekonomii a v poslední době je i u nás patrná popularita přístupů behaviorálních a experimentálních. Nechtěnou a přehlíženou „Popelkou“ se stále více stávají dějiny ekonomických teorií, které přitom měly u nás dlouhou a bohatou tradici.

zkoumání diskrétního výběru a časových řad. Popularitě se těší problematika trhů s asymetrickými informacemi. NCE jsou udělovány za metody analýzy ekonomických časových řad se společnými trendy a řad s časově proměnlivou volatilitu, s využitím nejenom na finančních trzích. Oceněny jsou aplikace teorie her na řešení konfliktů a spolupráce, dále zavedení laboratorních experimentů jako nástroje empirické ekonomické analýzy, zvláště v oblasti alternativních tržních mechanismů a integrace poznatků psychologického výzkumu do ekonomických věd, zejména při rozhodování za nejistoty. Oceněna je také teorie aukcí rozpracovaná již laureáty z 90. let. Vedle laboratorních experimentů mezi nové oblasti náleží teorie projektování mechanismů s přínosy pro zlepšování organizací institucí a konstituování rámce analýzy tržních podmínek. Novátorsky jsou prezentovány trhy práce zatížené náklady na vyhledávání, u mikroekonomických témat hranice velikosti a otázky vzniku firmy. Makroekonomie se týkaly ceny za rozvoj dynamické makroekonomie, včetně objasnění účinků nekonzistentní politiky, za analýzu intertemporálních substitučních vztahů v rámci makroekonomické politiky a za výzkumy obchodních zákonitostí a lokalizace ekonomických aktivit. Oceněné příspěvky byly taktéž orientovány na analýzu způsobů uplatňování pravidel a autority v různých sférách, resp. problémy organizace řízení a správy ekonomických zdrojů.

V roce 2009 je NCE poctěna první žena. Překvapivě se jí stává politoložka E. Ostromová za „*analýzu ekonomické správy, zejména v oblasti obecných zdrojů*“. Oživeny jsou úvahy o významných ženských osobnostech v historii ekonomické vědy.⁴³ Předmětem různorodých diskusí stále zůstává, proč se na oceněnou ženu čekalo čtyřicet let, včetně připomínání možných tlaků na příslušné instituce v duchu ideologie politické korektnosti. Někteří poukazují na daleko menší množství špičkových ekonomek ve srovnání s ekonomy díky důrazu ekonomie na racionalitu. Jiní argumentují, že většina žen v životním období nejpłodnějším z hlediska formulování nových přístupů pouze těžko dokáže skloubit kariéru s mateřstvím.⁴⁴ Diskutován je i teoretický vklad Ostromové, kdy její hlavní přínos spočívá ve shromažďování informací o správě ekonomických zdrojů a vyvozování určitých závěrů.

43 Např. (zde abecedně): I. Adelmanová, B. R. Bergmannová, W. Carlinová, S. C. Dowová, V. Chická, A. O. Kruegerová, D. N. McCloskey(ová), J. V. Robinsonová, Ch. D. Romerová, A. J. Schwartzová, N. L. Stokeová, J. L. Yellenová nebo dříveji M. Fawcettová, R. Luxemburgová, H. Martineauová či H. Taylorová-Millová aj.

44 Pokrokařské projekty alarmicky vykreslují nízké počty teoretických ekonomek na příslušných pracovištích. Zaznívá hysterické volání po vyhlášení války mysogynii ekonomie, která je uměle rozdělována na mužskou a ženskou. Ekonomická věda má údajně nenávidět ženy, má jít o ryze mužskou disciplínu a prostředí nepřátelské k ženám. Odhady ohledně tuzemska ve zmíněném kontextu však naznačují 30–40% zastoupení žen. Což je násobně více nežli zastoupení mužů např. na pracovištích genderových studií. Srov. (Sirůček, 2019).

Ve druhé dekádě 21. století jsou ceny udělovány za empirické analýzy příčin a následků v makroekonomii, včetně aplikace konceptu racionálních očekávání a dále za empirické analýzy oceňování finančních aktiv s dopady na konstituování moderní teorie financí. Prolínání matematické ekonomie, teorie her, teorie vytváření tržních mechanismů a experimentální ekonomie je příznačné pro teorii stabilních alokací a praktické návrhy tržních pravidel a podob trhů. Pozornosti se těší zkoumání tržní síly a tržních regulací i výzkumy spotřeby, bohatství a chudoby. Často s důrazem na mikroekonomickou dimenzi, resp. v duchu mikroekonomického přístupu k makroekonomickým agregátům. Oceněno je průkopnické rozvinutí teorie kontraktů i novátorské zohlednění provázanosti ekonomie, klimatu a inovací v souvislostech s růstem. Jako nosný (avšak i módní) směr začíná být vnímána behaviorální ekonomie, operující s omezeními racionality,⁴⁵ která má ekonomický mainstream obohacovat o „psychologický realismus“. Oceněna je rozvojová ekonomie⁴⁶ a ekonomie zdraví. V roce 2020 cenu získávají ekonomové za vylepšení teorie aukcí a objevy jejich nových podob, kdy titíž autoři rozvinuli teorii i příslušné praktické aplikace. Jde o další cenu pro matematickou ekonomii, resp. teorii her, s významným rozpracováním i sféry projektování tržních podob.

Za „*experimentální přístup ke zmírňování globální chudoby*“ hlavně v podobě terénních experimentů je v roce 2019 dekorována další žena – E. Duflová. Její jméno až tak překvapivé nebylo, opakovaně figurovala v anketách mezi nejlepšími mladými ekonomy i nejvlivnějšími intelektuály, resp. globálními veřejnými osobnostmi.⁴⁷ Přibývá ovšem i hlasů upozorňujících, že z ekonomické vědy mizí nejenom velcí ekonomové, ale také „velká“ témata. S tím, jak se vyčerpala zásoba „hvězdných“ ekonomů se širokým záběrem, dostává se častěji na specialisty a specifické oblasti zkoumání (projektování mechanismů, pavučiny smluv, fungování řízení v ekonomice a společnosti apod.).⁴⁸ S čímž souvisí otázka, zda se velcí ekonomové již nerodí, anebo jim především nepřeje doba? Kritické připomínky zaznívají taktéž k řadě ocenění mikroekonomické problematiky, a to v době, kdy globálem mají hýbat problémy a krize rázu spíše makroekonomického. Ekonomie se má rozměšňovat v dílčích aplikovaných problémech. Zpochybňována bývá taktéž údajná převratnost některých oceněných přístupů. Např. právě polních experimentů u nositelů

45 S konceptem omezené racionality přichází H. A. Simon (NCE 1978).

46 Jako „rozvojová“ může být vnímána již NCE 1979 (W. A. Lewis, T. W. Schultz) nebo NCE 1998 (A. K. Sen). K samotné rozvojové ekonomii – vedle trojice laureátů NCE 2019 – přispívá také A. S. Deaton (NCE 2015).

47 Je i nositelkou John Bates Clark Medal Americké ekonomické asociace. Cena je označována jako „Nobelova cena pro ekonomy do 40 let“. Ze 43 laureátů (z toho 5 žen) za období 1947–2021 jich následně NCE získalo 13.

48 Některé volby – s ohledem na témata i metodologii oceněných – jsou vnímány jako poněkud „nudné“ a celkově „neškodné“ (např. NCE 2014 J. M. Tirole).

NCE 2019 (A. V. Banerjee, E. Duflová, M. R. Kremer) s poukazy na banálnost mnohých zjištění a četné metodologické, ale i etické a jiné problémy.⁴⁹

Obdobně jako nebyly oceněny propagandistické koncepty tzv. nové ekonomiky (a údajně i nové ekonomie) 90. let, není NCE oceněno ani další hledání nové ekonomiky v souvislosti s tzv. čtvrtou průmyslovou revolucí. Což potvrzuje bublinu 4.0. Ostatně ani není co oceňovat, adekvátní teoreticko-metodologické zakotvení i uchopení procesů 4.0 stále absentuje.

V 21. století zůstává zřetelný trend matematizace, kdy minimálně polovinu oceněných lze určitým způsobem řadit k matematické ekonomii. Ostatně je na místě připomenutí, že celá historie NCE startuje v roce 1969 udělením ceny právě za ekonometrii. V 21. století roste pestrost oceňovaných teorií a příspěvků a konstatovat je možné místy i větší přesahy standardních schémat. Nicméně preference mainstreamu je stále zřetelná, kdy právě zvýhodňování (či dokonce přímo protěžování) standardních přístupů náleží k dalším častým výhradám kritiků NCE, a to nejenom ze „zelených“ směrů. Mírně nad rámcem hlavních proudů může být interpretována udržitelná prosperita W. D. Nordhause (a možná i P. M. Romera), výzkumy spotřeby, chudoby a blahobytu A. S. Deatona (NCE 2015) nebo terénní experimentování trojice laureátů NCE 2019. O. E. Williamson (NCE 2009) stál u zrodu nové institucionální ekonomie, E. Ostromová byla titulována jako mluvčí tzv. třetí cesty, resp. také přiřazována k institucionálně zaměřeným autorům. Diskutabilní zůstává vztah mainstreamu a behaviorální ekonomie. Za určité výjimky v historii NCE dávnější, nicméně opět však pouze do jisté míry, lze označit F. A. Hayeka, R. H. Coaseho (a vlastně všechny institucionalizující ekonomy v čele s D. C. Northem), A. K. Sena, W. A. Lewise anebo představitele švédské školy, ovšem částečně i školy chicagské. Vždy přitom s vědomím problematičnosti a ošidnosti škatulkování i neostrých hranic mainstreamu a překrývání různých směrů a přístupů.

Teorie a přístupy nositelů NCE jsou různorodé a sahají od prací vyznačujících se snahou o komplexní uchopení problematiky (namátkou Samuelson, Hayek, Mundell aj.) až k úzce specializovaným kvantitativním empirickým výzkumům (Fogel, McFadden, Engle apod.). Některé jsou více zaměřeny na podstatu ekonomického zkoumání, jiné spíše reflektují „módní“ trendy, ze kterých se však mohou stát i důležité součásti vědy (racionální očekávání, asymetrické informace, dnes behaviorální a experimentální ekonomie aj.). Zmínit je možné „královské“ téma – peníze, kterými se zabývala řada oceněných (Hayek, Myrdal, Friedman, Tobin, Allais plus finančně zaměřeni laureáti). Celkově se

49 Jakožto pokusy na chudých. Kritizovány bývají také chyby ve využívání statistik i zavádějící charakter mnohých doporučení, která spočívají (obdobně jako behaviorální „pošťouchnutí“) v přinucování lidí zbavovaných svobody volby. Otázky skutečných příčin chudoby (např. vlastnických) přitom nejsou nastolovány.

příspěvky snaží odrazet sociálně-ekonomické trendy a do jisté míry kopírují vývoj světové ekonomiky (svými matematickými teoriemi či empirickým testováním hypotéz). Budoucí vývoj predikují v daleko menší míře.

Stěžejní sféry zkoumání laureátů je pracovně možné klasifikovat takto:⁵⁰ makroekonomie a ekonometrie (Frisch, Tinbergen); teorie celkové rovnováhy (Samuelson, Hicks, Arrow, Debreu, Allais); teorie rozvoje (Kuznets, Lewis, Schultz); analýza input-output (Leontief); makroekonomie a institucionální ekonomie (Myrdal, Hayek); normativní teorie alokace (Kantorovič, Koopmans); makroekonomie (Friedman, Tobin, Modigliani, Lucas, Phelps); mezinárodní ekonomie (Meade, Ohlin); teorie řízení a rozhodování (Simon); makroekonomie a ekonometrie (Klein); ekonomie odvětví (Stigler); národní účetnictví (Stone); teorie veřejné volby (Buchanan); teorie růstu (Solow, Nordhaus, Romer); ekonometrie (Haavelmo, Engle, Granger); teorie portfolia (Markowitz, Sharpe); finance korporací (Miller); nová institucionální ekonomie a teorie vlastnických práv (Coase); teorie racionální volby (Becker); dějiny národního hospodářství a nová institucionální ekonomie (Fogel, North); teorie her (Harsanyi, Nash, Selten, Aumann, Schelling); makroekonomie a veřejné finance (Mirrlees, Vickrey); finance, teorie cenných papírů a oceňování aktiv (Merton, Scholes, Fama, Hansen, Schiller); teorie chudoby a ekonomie blahobytu (Sen, Deaton, Banerjee); mezinárodní ekonomie a makroekonomie otevřené ekonomiky (Mundell, Krugman); mikroekonomie (Heckman, McFadden); ekonomie informací (Akerlof, Spence, Stiglitz); behaviorální a experimentální ekonomie (Kahneman, Smith, Thaler, Duflová, Kremer); časové řady (Engle, Granger); dynamická makroekonomie (Kydland, Prescott, Sargent, Sims); vytváření mechanismů a pravidel stabilních alokací (Hurwicz, Maskin, Myerson, Roth, Shapley); ekonomická správa (Ostromová, Williamson); ekonomie práce (Diamond, Mortensen, Pissarides); tržní síla a regulace (Tirole); teorie smluv (Hart, Holmström); teorie aukcí (Milgrom, Wilson) a další.⁵¹

50 Zde chronologicky, s využitím oficiálního zdůvodnění udělení NCE. S připomenutím značných zjednodušení členění i přesahů většiny autorů, kdy mnozí se zabývali i dalšími oblastmi výzkumů. Např. P. R. Milgrom a R. B. Wilson (NCE 2020) rozvíjí teorii her, projektování mechanismů, cenovou tvorbu, modelování výběru apod. A naopak teorii aukcí, za kterou jim byla cena udělena, rozpracovával i W. S. Vickrey aj.

51 Objevuje se též např. klasifikace: obecná ekonomická teorie (Samuelson, Hicks, Arrow, Debreu, Allais nebo i Kydland a Prescott, z novějších Phelps, Sargent); příspěvky zaměřené na určité aspekty a sektory ekonomiky (Friedman, Meade, Ohlin, Simon, Lewis, Schultz, Tobin, Stigler, Modigliani, Solow, Markowitz, Sharpe, Miller, Lucas, Merton, Scholes, Mundell, dále i Krugman, Fama, Schiller, Tirole, Diamond, Mortensen, Pissarides, Nordhaus, Romer aj.); metodologické aspekty ekonomické analýzy (Frisch, Tinbergen, Kuznets, Kantorovič, Koopmans, Klein, Stone, Haavelmo, Heckman, McFadden, Engle, Granger aj.); institucionální ekonomie (Coase, North, Fogel, Williamson, Ostromová apod.), resp. globální a „meta“ekonomická hlediska (Hayek, Myrdal, Sen, Buchanan, Becker, Nash, Harsanyi, Selten, Akerlof, Spence a Stiglitz, Kahneman, Aumann, Schelling, Smith nebo i Deaton, Thaler aj.). Srov. (Petřík, 2004).

Orientačně je možné oceněné přiřazovat k různým ekonomickým proudům, směrům či školám. Tradičně bývají starší laureáti jako Samuelson, Meade, Klein, Tobin či Modigliani řazeni k ekonomům spíše keynesiánským, přesněji neokeynesiánským, a to zejména v rámci velké neoklasické syntézy. Kde ostatně bývá uváděn i Solow či specifický neoklasik Hicks. Jmenovaní se přitom významně podíleli na rozpracování mikro- a makroekonomických koncepcí neoklasiky i na dominanci jejího instrumentária, resp. v čele se Samuelsonem na zvýšení analytické úrovně ekonomické vědy, především směrem k větší matematizaci.

Mezi ještě více neoklasickými (a obvykle ostřeji antikeynesiánskými) bývají jmenování monetarista Friedman, noví klasičtí ekonomové Lucas, Sargent, Kydland, Prescott, dále Arrow, Debreu aj. A ekonomové spojení s různými etapami chicagské školy jako Becker, Stigler, Buchanan, Schultz, Markowitz, Miller nebo Fama (o jejichž řazení k neoklasice, resp. ekonomii hlavních proudů, je však také možné diskutovat). Naděje jsou již dlouhé dekády vkládány do heterogenní nové keynesiánské ekonomie (Akerlof, Stiglitz, Krugman), leč i tady nemálo kritických hlasů hlásících se i ke keynesiánské tradici vyslovuje pochybnosti.

Další skupinou jsou ekonomové v rámci tzv. nové institucionální ekonomie (Coase, Fogel,⁵² North, Williamson, Ostromová),⁵³ opět různorodě interpretované a s různou vzdáleností nejen od čistě neoklasických postulátů, ale i odkazu tradičního amerického institucionalismu. Debreu, Shapley, Aumann bývají řazeni taktéž k ekonomům označovaným jako „Edgeworthian Revival“. Koopmans, Arrow, Debreu, Hurwicz, McFadden či i Shapley a Aumann jsou připomínáni i v souvislosti s walrasiánskou tradicí. Hayeka je možné počítat k prominentním představitelům neorakouské liberální školy, Myrdala a Ohlína školy švédské.

U ekonomie behaviorální lze vyzdvihnout Thaler, Kahnemana anebo nově keynesiánsky laděného Schillera v souvislosti s experimenty laboratorními Smithe a experimenty polními Duflovou či Kremera. Někteří laureáti jsou zařaditelní obtížně (Sen, Lewis, Mundell, Phelps aj.). Problémy zařazování umocňuje nahrazování ekonomů širokého záběru specialisty, u nichž je přiřazování nejenom obtížné, ale postrádá i smysl. Připomenout lze také pokusy o znovuoobnovení konsensu v ekonomické vědě, kdy namísto relativně zřetelně profilovaných ekonomů, resp. proudů neoklasických a keynesiánských cca 70.–90. let 20. století, dochází ke sblížování, prolínání a různým syntézám. U řady oceněných lze

52 Coase a Vogel bývají prezentováni i v souvislosti s chicagskou ekonomickou tradicí.

53 K institucionalistické tradici je přiřazován taktéž Kuznets (v souvislosti s výzkumy cyklů) a někdy i Vickrey a Mirrlees, zaměřující se na strategické rozhodování institucí v podmínkách nedokonalých informací. Mirrlees (ale také Sen) bývá přitom zmiňován taktéž v souvislosti s poválečnými britskými neoklasiky z Cambridge atd.

vyslovit pochybnosti, zda je označení ekonom vůbec na místě (ekonometri, matematici, teoretikové her, psychologové).

Perspektivy ekonomického ocenění a „největší“ ekonom

Některé příspěvky oceněné NCE bývají oslavovány jako průlomové. Mezi takovými, které přitom mají mít dopady i do každodenního života, je dnes uváděna behaviorální ekonomie (Kahneman, Thaler), asymetrické informace (Akerlof, Spence, Stiglitz), teorie her (v čele s pionýrem Nashem), teorie veřejné volby (Buchanan) či správa obecných zdrojů (Ostromová). Z hlediska významu pro investování bývá vedle NCE 1997 (R. C. Merton, M. S. Scholes) jmenována NCE 1990 (H. M. Markowitz, M. H. Miller, W. F. Sharpe) a NCE 2013 (E. F. Fama, L. P. Hansen, R. J. Schiller). Vyzdvihován je koncept finanční teorie v podobě Blackovy-Scholesovy věty (Merton, Scholes). Mezi těmi, kteří se NCE nedočkali z důvodů úmrtí, je zmiňován nejčastěji právě F. Black (u NCE 1997) a A. N. Tversky (v souvislosti s Kahnemanem, resp. NCE 2002). NCE (jako všechny NC) je udělována žijícím osobnostem. Je tedy nutné dožít se dne rozhodnutí o udělení. Což dokumentuje případ W. S. Vickreya, který umírá náhle roku 1996 tři dny po oznámení (a neproslovuje tradiční přednášku). V souvislosti se zmiňovanými koncepty však opět zaznívají pochybnosti, zda tyto snesou, co do významu, srovnání s vklady velikanů oceněných NCE dříve. Těmito bývají míněni (chronologicky) P. A. Samuelson, K. J. Arrow, F. A. Hayek, M. Friedman, J. E. Meade, L. R. Klein, J. Tobin, ale i W. A. Lewis aj. Relevantní kritérium pro stanovení pořadí a významu přitom neexistuje.⁵⁴

Za průlomové přitom bývá označováno i samotné udělení některých NCE. Namátkou z bližší historie mělo jít o ocenění E. Ostromové, D. Kahnemana či R. H. Thalera nebo i W. D. Nordhause aj. Jako o průlomovém a přímo revolučním se psalo také o NCE pro rok 2019. S poukazy na obecný trend v podobě inkluze, kdy ekonomie by v tomto pojetí neměla být pouhým akademickým teoretizováním plným křivek a vzorců, nýbrž by se měla především soustředit na zlepšování života lidí. Vyzdvihováno bylo téma konkrétní pomoci chudým, ale v neposlední řadě i nezápadní původ jednoho z laureátů a to, že dalším oceněným byla žena.

54 Obsáhlý vědecko-výzkumný záběr oceněných P. R. Milgroma a R. B. Wilsona (NCE 2020) oživuje vzpomínky na velké ekonomické osobnosti oceněné ve 20. století. Na rozdíl od laureátů (a laureátek) z let nedávnějších, kdy některá jména byla překvapivá a šlo mnohdy o úžeji profilované specialisty. Na straně druhé si ale lze položit otázku, zda teorie a praxe aukcí je opravdu tou nejpalčivější výzvou, které ekonomická věda čelí. Ve světle bubliny 4.0 a její zelené etapy, robotizace, demografických posunů či hrozeb stagnací a krizí spojených nejen s pandemií. Ekonomické nobelovské ocenění ale přichází se zpožděním a objevy musí obstát ve zkoušce časem.

Jako poučnou zajímavost uvedme, že z řad nositelů NCE se rekrutovala prestižní komise, která volila „největšího ekonoma všech dob“.⁵⁵ Hlasující⁵⁶ první místo přisoudili P. A. Samuelsonovi (NCE 1970).⁵⁷ Na druhém místě se umístili I. Fisher⁵⁸ a K. J. Arrow (NCE 1972).⁵⁹ Až třetí místo obsadili klasičtí političtí ekonomové – „otcové-zakladatelé“ A. Smith⁶⁰ a D. Ricardo. Diskutováni byli taktéž J. M. Keynes, jeho rival F. A. Hayek (NCE 1974) nebo osobnosti francouzské provenience jako A. A. Cournot a L. M. E. Walras.⁶¹

Populárních žebříčků „nej“ ekonomů existuje mnoho,⁶² k nejvlivnějším teoretickým ekonomům bývá pravidelně řazen J. M. Keynes, výše oceněný Arrow (nazývaný „Einsteinem ekonomie“), někteří za geniálního pokračovatele A. Smithe označují R. H. Coaseho atd. V souvislosti s formováním moderní ekonomické vědy a průlomovými koncepty jsou často – vedle Walrase – připomínáni C. Menger a W. S. Jevons. Na čelných se místech objevují J. A. Schumpeter, J. K. Galbraith, A. K. Sen, J. V. Robinsonová, T. B. Veblen, M. Kalecki, P. Sraffa, ale i K. P. Polanyi nebo H. E. Daly.⁶³ A. Smith, D. Ricardo, A. Marshall, J. M. Keynes a M. Friedman mají tvořit pěťici ekonomů, kteří „změnili USA“.⁶⁴ V anketě BBC o „myslitele tisíciletí“ vítězí K. H. Marx,⁶⁵ který je autorem i ekonomických děl. Ohledně „nejvlivnějších“ (ve smyslu průkopnických) ekonomických knih bývají vedle Marxova *Kapitálu* zmiňovány práce autorů jako A. Smith, D. Ricardo, J. M. Keynes, J. A. Schumpeter, T. B. Veblen, F. A. Hayek, J. K. Galbraith, A. K. Sen, J. E. Stiglitz, K. Polanyi, J. M. Buchanan, P. A. Samuelson, H. A. Simon, M. Friedman, T. C. Schelling či F. Quesnay, T. R. Malthus, J. B. Say, A. A. Cournot, L. M. E. Walras, A. Marshall, V. Pareto, I. Fisher, J. R. Hicks, E. Böhm-Bawerk, G. S. Becker, P. Sraffa, J. V. Robinsonová,

55 Pro odlehčení dodejme, že jako „největší“ ekonom všech dob, přesněji ovšem „nejvyšší“ či „nejdelší“, býval titulován J. K. Galbraith. Dosáhl výšky 6 stop 8 palců (203 cm). Někteří však popírají to, že byl ekonomem.

56 Časopis *L'expansion* (22. 11. 2005) oslovil 34 laureátů NCE, hlasování se zúčastnila dvacíťka osobností (hlasu se zřekli např. G. S. Becker nebo J. F. Nash).

57 Ohledně Samuelsona měl R. M. Solow glosovat, že „teprve on učinil z ekonomie vědeckou disciplínu ... před Samuelsonem ekonomie připomínala klub kuřáků dýmek ...“.

58 Podle M. F. Ch. Allaise má Fisher být „zakladatelem ekonomického modelování“.

59 Který podle L. R. Kleina „připravil půdu pro matematickou ekonomii“.

60 O kterém měl J. M. Buchanan prohlásit, že „nikdo mu nesáhá ani po kotníky“.

61 Za „největšího ekonoma všech dob“ označil Walrase (s jeho modelem celkové rovnováhy) J. A. Schumpeter.

62 Namátkou srov. <https://thebestschools.org/features/top-economists-1900-to-present/>.

63 V seznamech nejvlivnějších soudobých ekonomů figurují taktéž G. S. Becker, L. R. Klein, D. Kahneman, R. E. Lucas, J. E. Stiglitz, ale i B. R. Bergmannová, C. M. Reinhartová, A. B. Laffer, J. D. Sachs nebo N. N. Taleb.

64 Srov. (Pressman, 2005 či Schumpeter, 1951).

65 V roce 1999, a to před A. Einsteinem a I. Newtonem.

G. Debreu aj. Zdůrazněme opět, že i prezentované žebříčky jsou především zajímavostí a je nutné pohlížet na ně s rezervou.⁶⁶

S návrhy proměn NCE souvisí snahy o reformy celé ekonomické vědy. „Krise identity“ ekonomie bývá vztahována ke zpomalování růstu či nerovnoměrným dopadům globalizace. Ekonomie se má nalézat v hluboké krizi, kdy její prestiž měla být otřesena zejména Velkou recesí. S otázkami, proč vysoce formalizovaná teorie nedokáže předvídat ekonomický vývoj (především krizový), resp. zda je formalizace (a matematizace) projevem krize, anebo naopak znakem rozvoje ekonomické vědy⁶⁷, na jedné straně zaznívají hlasy tvrdící, že nejenže ekonomové nepředpověděli Velkou recesi, ale ani ji dodnes neumí zpětně vysvětlit. Někteří přitom zdůrazňují „systémové selhání“ ekonomie, včetně poukazů na samolibou nabubřelost ekonomů, chabou metodologii i neschopnost poučit se z chyb (které přitom ovšem bývají formulovány rozdílně). Na straně druhé jiní protestují s tím, že ekonomie není prognostika, anebo další tvrdí, že jistí ekonomové před krizovým vývojem varovali, leč nebyli vyslyšeni. Nicméně lze konstatovat, že Velká recese se milníkem ve vývoji ekonomie (zatím) nestala.

Očekávání „revolučních“ změn v mikroekonomii bývá nezřídka spojováno s behaviorální ekonomikou,⁶⁸ na „revoluci“ v makroekonomii se má stále čekat. Vedle rozvoje a popularity přístupů behaviorálních a experimentálních (s pokusy laboratorními i terénními) lze k novým trendům mikroekonomie řadit pronikání prvků institucionálních, resp. neoinstitucionálních, do neoklasického mikroekonomického systému (typu transakčních nákladů apod.), který nebývá již vykládán v čisté podobě. Opomenout nelze bouřlivý rozvoj a aplikace teorie her, a to nejen na tržní struktury a regulace, ale např. ve sféře aukcí, projektování trhů, organizace, pobídek, hospodářské dějiny aj. Někteří „revoluční“ změny mikroekonomie spojují s tím, co ekonomové již dnes dokáží získat z dat v reálném čase (telefony, kreditní karty apod.).

66 Namátkou např. v hitparádě World's Most Influential Voices of 2015 byl T. Sedláček zařazen mezi stovku nejvlivnějších globálních myslitelů. Přitom předstihl také Krugmana a umístil se hned za Stiglitzem. Měl se umístit na 87. místě v evropské části žebříčku, v kategorii německy mluvící oblasti. V globálním žebříčku dtto figuroval z laureátů NCE Stiglitz (20.), Sen (31.), Krugman (33.), North (155.) a Duflová (188.). Z dalších ekonomů: M. Yunus (3.), J. D. Sachs (67.), Y. Varoufakis (78.), K. D. Acemoğlu (119.) anebo T. Piketty (139.).

67 Srov. (Macháček, 2015).

68 Diskutabilní zůstává, zda je behaviorální ekonomie vylepšením neoklasických přístupů (v duchu „mírného pokroku v mezích zákona“), anebo skutečnou alternativou propojování ekonomie a psychologie, resp. zohlednění psychologických aspektů. Přitom často zůstává přehlíženo, že tímto směrem uvažovali již rakušané.

Ohledně učebnicové makroekonomie lze vyzdvihnout důraz na otevřenost ekonomik,⁶⁹ na problematiku růstu (s konglomerátem teorií endogenního růstu)⁷⁰ a krizí (zejména finančních). Výklad makroekonomie bývá formálně rozčleňován na různá období, což umožňuje eklektická spojení i přiblížení přístupů keynesiánských (pro krátká období) a neoklasických (pro delší). A to i ve směru případného znovuoobnovení konsensu ve standardní ekonomii, což je ovšem možné interpretovat rozdílně.⁷¹ Rozpolcenost standardní makroekonomie stále přetrvává, nicméně není tak zřetelná jako např. v 90. letech, a ani není příliš populární o této explicitně hovořit. Kriticky diskutován bývá namátkou rovnovážný přístup v makroekonomii⁷² a pokračuje i hledání výchozího makroekonomického modelu.

V souvislosti s otevřenou otázkou, které teorie a přístupy se stanou v 21. století sěžní, lze znovu připomenout hledání nového paradigmatu, které ale připomíná hledání tzv. nových a nových ekonomik (a ekonomii), čímž se do určité míry zprofanovalo.⁷³ Přičemž zůstává diskutabilní samotné pojetí paradigmatu či to, zda existuje samostatné paradigma neoklasické a keynesiánské, anebo zda lze hovořit o paradigmatu nové keynesiánské ekonomie. S tím souvisí rozdílné názory na přístupy „klasické“, přístupy různých „nových klasiků“ apod. Odehraje se nová velká neoklasická syntéza? Dojde k nástupu globálního keynesiánství?⁷⁴

Problémy se neomezují na ekonomii standardní, rozpory 21. století adekvátně nereflektují ani přístupy alternativní, mimo hlavní proudy. Predikována byla i ofenzíva institucionalismu jako nového paradigmatu.⁷⁵ Jiní stále vytrvale sázejí na postkeynesiánskou ekonomii. Teorie endogenních peněz sice již pronikla i do mainstreamu, leč naplnění ambicí zůstává otevřené. Oblíbené je dlouhé čekání na comeback J. A. Schumpetera, který – i přes různorodé autory, kteří se k němu hlásí – zůstává stále osamocen a stále opodál.

69 Zejména pod zorným úhlem globalizace bývá standardní členění na mikro- a makroekonomii relativizováno a někdy považováno i za přežilé. Např. v souvislosti s koncipováním nové mezinárodní ekonomie, financí apod.

70 Ve kterých přitom skutečně endogenní postižení technologického pokroku zůstává stále silně problematické.

71 Výhrady existují i vůči částečnému konsensu ve sféře monetární politiky (MP) a peněz. Paradigma MP založené na cílování inflace bývá ve světle vývoje v 21. století kritizováno jako „bránění rozbořených pevností“.

72 S „oprašováním“ odkazu autorů jako R. W. Clower, A. S. B. Leijonhufvud, E. C. Malinvaud či D. I. Patinkin.

73 Hledána nejsou pouze nová ekonomická paradigmatata, nýbrž i „nové“ ekonomické režimy (J. E. Stiglitz aj.), často v duchu tzv. třetích cest. Obvykle s přehlížením nového (ale o i „starého“) ekonomického nacionalismu.

74 Objevují se scénáře vývoje ekonomie – syntetické (s různými syntézami), evoluční (s postupnými a drobnými posuny díky novým technologiím apod.), revoluční (s novými paradigmaty), reakční aj. Srov. (Kovanda, 2011).

75 Srov. (Sojka, 2009).

Ukazuje se, že jeho spojení s neoklasikou či keynesiánstvím je krajně obtížné. Tzv. neo-marxismus zdiskreditoval nejen sám sebe a liberální tzv. levici, ale i skutečný marxismus, především ekonomický. Tedy postwalrasiánství, behaviorální finance anebo samospráva či kybersocialismus? Ekonomická antropologie, evoluční a ekologická ekonomie, ekonofyzika, další aplikace systémů a teorie chaosu? Ekonomie produktivních služeb, sdílení anebo moderní monetární teorie? Nebo snad ekonomie ekofeministická a feministická behaviorální? Některé obskurní přístupy připomínají cimrmanovské „prozkoumávání slepých uliček“. Ekonomové by nikdy neměli zapomínat na zdravý rozum. Jejich varovný hlas by měl zřetelně zaznívat i v souvislosti s plány přestavby světa na základě boje s počasím, projekty Velkého resetu, tzv. inkluzivního kapitalismu apod.

Existují různé pohledy na to, že odborné ekonomické diskuse dnes prakticky vymizely.⁷⁶ Závažné ekonomické diskuse se nevedou ve veřejném prostoru a ekonomická témata téměř vymizela i z ekonomie samotné. Jako by snad opravdu nastal „konec ekonomie“ (v analogii s tzv. koncem historie) signalizující, že o zásadních politicko-ekonomických tématech má být s definitivní platností rozhodnuto a diskutovat o nich je rouháním, resp. populistickým zpochybňováním svatého grálu korektního pokrokářství a tzv. liberální demokracie. Zaznívá, že hájit ekonomický způsob myšlení a ekonomické vidění světa přestalo být nejen „cool“, ale i korektní, což umocnila koronakrize. Každé volání po návratu k normálu i sebemenší zmínka o zjevné manipulativnosti oficiálního modelování a mediální prezentace pandemie jsou moralisticky cejchovány jako cynický a zvrhlý trade off mezi mrtvými a stavem ekonomiky.

Zásadní ekonomická témata začala být vnímána jako druhořadá, i když jejich důležitost nepoklesla, spíše naopak. Nejenom z ekonomie zmizela kategorie vlastnictví (u mnohých s naivní představou, že dnes již není důležité, neboť všichni všechno budeme nadšeně sdílet), vymizely úvahy o produktivní práci a pojetí práce vůbec (s iluzí, že všechnu práci zastanou roboti a lidé se budou v „kapitalistickém komunismu“ uvědoměle oddávat za bezpracný příjem sebezdokonalování a službám pro ostatní). Nemluvě o výzvách a tématech nových (migrace, integrace, euro, modifikace cyklů, sekulární stagnace, role centrálních bank apod.).

Prestiž teoretických ekonomů měla poklesnout, opět z řady důvodů. Samotní ekonomové měli ekonomickou vědu začít chápat zúženě, pouze jako hospodářskou politiku. Ekonomie bývá také zaměňována za sadu „technicistních“ opatření, s voláním po řízení hospodářství autopilotem či vyhlížením umělé inteligence, která má všechno vyřešit i za ekonomy (např. u experimentování). Lze diskutovat, zda hodnotová a ideologická

76 S čímž však nikoli každý souhlasí. Například s argumenty, že tyto diskuse mají probíhat na nových platformách. V tuzemských podmínkách bývá připomínáno, že velké diskuse 90. let ustaly po dokončení transformace atd.

neutralita v ekonomii je vůbec možná (a ona přitom možná není). Argumentace často spočívá v servírování rovnic a propočtů sice bez vazby na realitu, ovšem s „výhodou“ spočívající v tom, že jim rozumí relativně málo lidí. Ekonomické problémy bývají prezentovány jako ryze odborné, ke kterým by se měla vyjadřovat pouze hrstka expertů.⁷⁷ Současně lze do jisté míry i na ekonomickou vědu vztáhnout schumpeterovskou predikci ohledně poklesu role individuálního podnikatele „plujícího proti proudu“ a tlačícího systém vpřed. Pokrok se má stále více odosobňovat, automatizovat a stále více se stávat záležitostí týmů, které dodávají, co je požadováno. Ekonomů plujících proti proudu ubývá⁷⁸ a ubývá i textů podepsaných jedním autorem.⁷⁹

Ztráta obecného hlediska, absence velkých a opravdu důležitých témat či rozměňování ekonomie v aplikovaných dílčích problémech (a často módních pseudoprobλέmech) byla již zmiňována. Připomínáno bývá opětovně předbíhání politiky před ekonomikou, ale také to, že se u nás skutečná politika – ve smyslu střetu zásadních témat a idejí – přestala provozovat. S tím souvisí ideová a teoretická vyprázdňenost. I v ekonomii chybí vyhraněné a konzistentní názory a skutečné osobnosti. Dnes již nelze mnoho ekonomů někam zařadit, neboť jejich názory jsou nijaké. Média šíří, že doba si žádá povrchní plytkost a jejich informování připomíná útržkovitý kaleidoskop. K dehonestaci ekonomie přispívá, že odborníky nahrazují nedouci bez sebemenší sebereflexe či pop-ekonomové, ochotní se kdykoli vyjádřit k čemukoli.

„Tragédie“ ekonomie nebývá spojována pouze s (ne)produkcí nových zásadních teorií, nýbrž i s udržováním idejí velkých ekonomů a jejich aplikacemi na nové podmínky a výzvy. Ekonomie se mnohdy zbavuje poznatků a objevů dávno již známých a ekonomové nezdědka sklouzávají k objevování dávno známého a objeveného. Povědomost o historickém rozměru ekonomických koncepcí je katastrofální. Lze doporučit nejen důkladné studium opravdových klasiků, ale i průběžné – a kritické – vracení se k jejich myšlenkám. Ostatně i kritizovat se vždy sluší se znalostí věci. Namísto je tudíž i jistá pokora, kterou

77 Na straně druhé je však nutné zdůraznit, že ekonomická věda není pro každého. Ne úplně každý disponuje příslušnými schopnostmi, ale i nadšením. Učení se ekonomii také nikdy nemůže být pouze zábavné a rozhodně není její osvojení možné bez námahy a bez obětování leccího jiného. Prestiž vědy nejenom ekonomické snižuje narůstající počet držitelů vysokoškolských titulů, kteří přitom na skutečných univerzitách nemají co pohledávat.

78 Včetně absence ekonomů-vizionářů (s alternativními vizemi) v kontrastu s ekonomy-opraváři (usilujícími postupnými kroky zlepšovat fungování stávajícího systému), resp. ekonomy-údržbáři (udržujícími status quo).

79 U mnohých lze přitom pochybovat, že autorské týmy jsou dány složitostí a komplexností problematiky. Často jde totiž o příspěvky, na které cílí glosa o tom, že je nečtou ani maminky autorů. Redukce vědeckého bádání na posedlou honbu za sciometrickými body a výkony se i u nás ukazuje jako kontraproduktivní. Lze se kacířsky ptát, zda některá pojednání, která ekonomikou opravdu pohnula, by byla RIVem vůbec uznána jako vědecká...

zdůrazňuje V. Klaus.⁸⁰ Tvůrčím způsobem lze čerpat nejen od ekonomických „dogmatiků“, nýbrž i „disidentů“.⁸¹

Pokud tento text sebenepatrněji přispěje k obnovení seriózních ekonomických diskusí, jeho ústřední cíl byl naplněn. I proto končí opět provokativní otázkou. Kdo bude „největším“ ekonomem pro 21. století? Keynes, nebo Friedman? Hayek? Schumpeter, či Marx? Anebo...

Literatura

- Bergmannová, B. R. (1999). Abolish the Nobel Prize for Economics. *Challenge*, 42(2), 52–57, <https://doi.org/10.1080/05775132.1999.11472090>
- Hendersonová, H. (2004). *Abolish the „Nobel“ in Economics: Many Scientists Agree*. [Cit. 2020-03-16]. Dostupné z: <https://hazelhenderson.com/2004/01/01/abolish-the-nobel-in-economics-many-scientists-agree-2004/>
- Johanisová, N. (1998). Svět podle ekonomie. *Listy*, 28(2), 73–77.
- Jonáš, J., et al. (1994). *Oslava ekonomie: Přednášky laureátů Nobelovy ceny za ekonomii*. S předmluvou Václava Klause. 2. doplněné vydání. Praha: Academia. ISBN 978-80-2000-200-6.
- Klaus, V. (2015). *Velcí ekonomové jsou mou inspirací*. Praha: Institut Václava Klause. ISBN 978-80-7542-005-3.
- Kovanda, L. (2011). Ekonomie budoucnosti: Čtyři možné scénáře. *Politická ekonomie*, 59(6), 743–758, <https://doi.org/10.18267/j.polek.819>
- Křížek, M., Somer, L., Markl, M., et al. (2018). *Abelova cena: Nejvyšší ocenění za matematiku*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2842-6.
- Lönnroth, J., Lönnroth, M., Jagers, P. (2004). Ekonomipriset förminskar värdet på alla Nobelpris. (Ekonomická cena snižuje hodnotu všech Nobelových cen. *Dagens Nyheter*) 10. 12. 2004.
- Macháček, M. (2015). *Soumrak ekonomie? K problému formalizace a krize smyslu společenské vědy*. Ostrava: VŠB-TU. ISBN 978-80-248-3749-9.

80 Pokora „před ... úžasnou a laicky málo pochopenou vědou (a před jejími velkými představiteli) ...“ (Klaus, 2015, s. 7). „Je snad užitečné zopakovat můj nejednou vyslovený (a mnou důsledně dodržovaný) výrok, který považuji za téměř kánonický: vůči ekonomické teorii vystupuji na straně poptávky. Na její nabídkové straně jsou jiní. Právě o nich píšu v této knize. Kéž by si všichni – s dostatečnou sebereflexí – uměli uvědomit, na které straně tohoto ‚trhu‘ stojí a kam patří. Ušetřilo by to spousty neumělé ‚lidové tvořivosti‘, netiskla by se spousta bezcenného balastu, který věci zatemňuje a nikoli prosvěcuje, a možná by i hospodářská politika u nás i kdekoli jinde mohla být racionálnější“ (tamtéž, s. 8).

81 Včetně ekonomů opomíjených a polozapomenutých – za všechny zmiňme N. D. Kondratěva. Inspirativní myšlenky lze objevovat i při kritickém zalistování díly tuzemských myslitelů, jako byli například R. Richta či M. Toms. Otevřené zůstává Richtovo „civilizační rozcestí“, které lze vztáhnout na současnou přelomovou dobu – srov. (Sirůček, 2020). V přeneseném smyslu lze diskutovat také rozcestí, nikoli první, na kterém se ekonomie ocitá.

- Norrby, E. C. J. (2013). *Nobelovy ceny a přírodní vědy*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2189-2.
- Offer, A., Söderberg, G. (2016). *The Nobel Factor: The Prize in Economics, Social Democracy, and the Market Turn*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 978-0691166032.
- Petrík, B. (2004). Nobelova cena za ekonomii jubluje. *Ekonomický časopis*, 52(10), 1275–1290.
- Pressman, S. (2005). *Encyklopedie nejvýznamnějších ekonomů*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-86598-57-8.
- Richta, R., et al. (1966). *Civilizace na rozcestí: Společenské a lidské souvislosti vědecko-technické revoluce*. Praha: Svoboda.
- Schumpeter, J. A. (1951). *Ten Great Economists: From Marx to Keynes*. New York: Oxford University Press.
- Sirůček, P. (2019). J. V. Robinsonová a R. Luxemburgová – největší ženské osobnosti teoretické ekonomie. S předmluvou I. Švihlíkové. 2. doplněné vydání. *Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, 7(7), 1–378.
- Sirůček, P. (2020). *Bubble 4.0: A Marxist View through the Prism of the Old Left*. Brusell: Transform! ISBN 978-3-903343-07-8.
- Sodomka, L., Sodomková, M., Sodomková, M. (2002). *Kronika Nobelových cen I. Ke 100. výročí udělování Nobelových cen*. Liberec: Adhesiv. ISBN 80-238-9205-5.
- Sodomka, L., Sodomková, M., Sodomková, M. (2003). *Kronika Nobelových cen II. Ke 100. výročí udělování Nobelových cen*. Liberec: Adhesiv. ISBN 80-238-9200-1.
- Sojka, M. (2009). Stane se institucionální ekonomie paradigmatem 21. století? *Politická ekonomie*, 57(3), 297–304, <https://doi.org/10.18267/j.polek.685>
- Weintraub, E. R. (2002). *How Economics became a Mathematical Science*. Durham: Duke University Press. ISBN 0-8223-2871-2.